

SABÂ-yı KÂŞÂNÎ

(صباى كاشانى)

(ö. 1238/1823)

İranlı şair.

1179 (1765) yılında Kâşân'da doğdu. Adı Feth Ali, mahlası "Sabâ"dır. Çağdaşı olan tarihçi Mirza Hasen-i Zenûzî *Riyâzü'l-cenne* adlı eserinde onun aslen Tebrizli olduğunu, atalarının Safevîler döneminde Tebriz'den Irak'a gidip yerleştiğini belirtir. Bir kısım tarihçiler ise Azerbaycan ahâlisinden olup bazan bağımsız, bazan da Zend ve Kaçar hükümdarlarına tâbi olarak emirlik, yöneticilik ve sınır muhafızlığı yapan Dünbülf sülâlesine mensup bulunduğunu ileri sürer. Zend hükümdarlarından Kerîm Han döneminde Feth Ali'nin ailesi Kâşân'a gelmiş, babası Âgâ Muhammed şehrin valiliğini yapmış, büyük kardeşi Mirza Muhammed Ali Han da Lutf Ali Han'ın veziri olmuştur.

Tahsilini Kâşân'da yapan Feth Ali, Âgâ Feth Ali diye şöhret buldu ve Hacı Süleyman Big Sabâhî-yi Bigdilî'nin öğrencileri arasında yer aldı. Önceleri Lutf Ali Han'ı ve Zend sülâlesine mensup emîrleri metheden Feth Ali, bu sülâlenin yerine Kaçarlar'ın iş başına gelmesi ve kardeşinin Âgâ Muhammed Şah Kaçar tarafından öldürülmesinden sonra bir süre gözlerden uzak yaşadı. Feth Ali Şah'ın Âgâ Muhammed Şah tarafından Fars hâkimi olarak tayin edilmesi üzerine onun yanına gitti. Kendisi de âlim ve şair olan, Sabâ'nın ailesine yapılan zulümlerden dolayı üzülen Feth Ali Şah onu himayesine aldı.

Feth Ali Şah'ın 1211'de (1797) Tahran'a gelip tahta oturması münasebetiyle Sabâ'nın söylediği kaside şah tarafından beğenildi ve kendisine "melikü's-suarâ" lakabı ile "han" ve "ihtisâbü'l-memâlik" unvanları verildi. Daha sonra birkaç yıl Kum ve Kâşân'da valilik yaptı, bir müddet Kum Âsitanesi'nin kilit muhafızlığında bulundu. 1223 (1808) yılında Kum'da hastalık ve kuraklık baş gösterince Tahran'a çağrıldı, görevli olarak Azerbaycan ve Türkistan'a gönderildi. Feth Ali Şah, İran-Rus savaşına katılmak üzere 1228'de (1813) Azerbaycan'a gittiğinde Sabâ da onun yanında yer aldı. Dönüş esnasında şahtan Firdevsî'nin *Şâh-nâme*'sinin vezninde *Şâhinşâhnâme* adıyla bir eser yazmak için izin istedi ve 40.000 beyitlik bu çalışmasını üç yıl içinde tamam-

ladı. 1233 (1818) yılında büyük bir kıtlığın yaşandığı Horasan'a yardım götürme heyetin başında bulunan Sabâ bu yolculuktan sonra "piş-hidmet, nedim-i hâs, melikü's-suarâ" unvanlarıyla Feth Ali Şah'ın sarayında bulundu ve 1238'de (1823) Tahran'da öldü. Şiirlerinin çoğu gazel, mesnevi, rubâî ve terciibend tarzında olup kasidede de çok başarılıydı. Bu konuda Enverî'yi taklit etmekle birlikte kendine has bir üslup oluşturmuştur. Kânî, Siphir ve Edîbü'l-Memâlik Ferâhânî gibi şairler onun üslûbunu taklit etmiştir.

Eserleri. 1. *Dîvân* (nşr. Muhammed Ali Necâtî, Tahran 1341 hş.). Sabâ, 15.000 beyit olduğu tahmin edilen divanında yer alan Zend emirlerinin methine dair şiirlerini Kaçar şehzadesi Feth Ali Şah'ın hizmetine girince yok etmiştir. 2. *Gülşen-i Şabâ* (nşr. H. Kûhî Kirmânî, Tahran, ts.). Şairin, oğluna nasihat vermek için Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Bostân*'ı tarzında kaleme aldığı en güzel şiirlerinden meydana gelen eseridir. 3. *Şâhinşâhnâme* (nşr. Muhtâr Muhsinpûr, *Tahîl-i Hamâse-i Şehinşâhnâme-i Şabâ*, Tahran 1380 hş.). Eserde Feth Ali Şah'ın ataları, hükümdarlığı zamanında meydana gelen olaylar, Abbas Mirza'nın Ruslar'la savaşı ve fetihleri anlatılır. Sabâ, tarihî bir kahramanlık destanı ortaya koymaya çalışırken Firdevsî'nin üslûbunu taklit ettiği için eski kelimeleri çokça kullanmış, bu yüzden tarihî olaylar süslü kelimeler içinde kaybolmuştur. Şairin ayrıca Hz. Muhammed'in hayatı, mucizeleri, savaşları ve Hz. Ali'nin kahramanlıklarını anlattığı *Hudâvendnâme* adlı eseriyle Hâkânî-i Şîrvânî'nin *Tuhtetü'l-İrâkayn*'ini taklit ederek kaleme aldığı *İbrenâme*'den başka (Yahyâ Âryanpûr, I, 23) kendisi hayatta iken nüshası kaybolan 10.000 beyit civarındaki *Yûsuf u Züleyhâ* adlı bir eser yazdığı belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Rızâ Kulî Han Hidâyet, *Mecma'u'l-fuşahâ* (nşr. Müzâhîr Musaffâ), Tahran 1372 hş., II/2, s. 826-915; Browne, *LHP*, IV, 309-310; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, Tebriz 1347 hş., III, 411-412; Yahyâ Âryanpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, Tahran, ts., I, 20-28; Mirzâ M. Ali Muallim Habîbâbâdî, *Mekârimü'l-âşâr*, İsfahan 1351 hş., III, 1075-1078; Ahmed Dîvân Bigî Şîrâzî, *Hadîkatü's-su'arâ*, Tahran 1365 hş., II, 969-976; Abdürrefî'î Hakîkat, *Ferheng-i Şâ'irân-ı Zebân-ı Fârsî*, Tahran 1368 hş./1989, s. 338-340; Hâc Hüseyin Nahcivânî, "Zindegânî ve Şaşıyyet-i Melikü's-su'arâ" Feth 'Alî Hân Şabâ", *Neşriyye-i Dânişgâde-i Edebiyyât-ı Tebrîz*, III, Tebriz 1329 hş., s. 191-200; Munibur Rahman, "Şabâ", *EP* (İng.), VIII, 665-666.

MUSTAFA ÇİÇEKLER

SABÂ-BÜSELİK

(صبا بوسلك)

Türk mûsikisinde bir birleşik makam.

Türk mûsikisi makamları arasında "büselikliiler" ve "kürdîliler" genel adıyla anılan ve düğâh perdesinde karar eden iki grup makam vardır. Bunlardan büselikliiler grubunda asıl makamın sonuna yani karar kısmına yerindeki büselik makamı dizisi veya beşlisi (hatta dörtlüsü) eklenmek suretiyle karar ettirilir. Bunlar isimlendirilirlerken başa ana makamın adı, sona da büselik ismi eklenir: Hisar-büselik, şehnaz-büselik, acem-büselik gibi. Bu gruptaki makamlarda önce ana makamda seyredildikten sonra yerindeki büselik veya kürdî dizi yahut beşlisine geçilerek karar edilir. Sabâ-büselik makamı da büselikliiler zümresinden bir makam olup Hamâmîzâde İsmâil Dede Efendi tarafından terkip edilmiştir. Her bakımdan sabâ makamına bağlı olan bu makamın durağı da sabâ gibi düğâh perdesi ve seyri yine onun gibi çıkıcı veya çıkıcı-inicidir. Makamın dizisi sabâ makamını meydana getiren dizilere yerindeki büselik dizi, beşli veya dörtlüsünün eklenmesinden meydana gelmiştir, yani çârğâhtaki zirgüleli-hicaz dizisine yerinde sabâ dörtlüsü ve yerinde büselik dizisinin eklenmesinden oluşmuştur.

Bu makamdaki peşrev, kâr, beste, semâi gibi büyük formlu eserlerde büselik dizisinin tamamı kullanılabilirse de şarkı gibi küçük formlu eserlerde zaman darlığı sebebiyle büselik beşlisiyle karar edildiği görülmektedir. Makamın güçlüsü çârğâh perdesidir ve bu perdede sabâda olduğu gibi zirgüleli-hicaz çeşnişiyle makamın yarım kararı yapılır. Sabâ-büselik makamının asma kararları da sabâ gibidir. Bunlar gerdâniyede hicazlı, acemde nikriz-

Sabâ-büselik
makamı
seyir
örneği

li, dik-hisarda hüzzamlı kalışlarla segâhtaki çeşnisiz asma kararlardır. Başka bir makama benzeyebileceği endişesiyle tiz taraftaki kalışlarda fazla ısrar edilmemelidir. Bu durumda ayrıca sabânın karar perdesi olan düğâh da bir asma karar perdesine dönüşmüştür. Çünkü makam sabâ ile değil büselik makamına geçilerek karar edecektir. Dolayısıyla asma kararlara ek olarak düğâhta da sabâ çeşnili kalış yapılabacaktır.

Sabâdan farklı olarak bir de büselik dizisine sahip olan sabâ-büselik makamına büselik dizisinin de bazı asma kararları eklenecektir. Bunlardan en önemlisi çârgâhtaki çârgâhlı asma karardır. Bunun için büseliğin yeden perdesi olan nîm-zirgüle atılıp rast perdesi kazanılacak ve tabii olarak bakiye bemollü re, hicaz perdesi yerine de nevâ perdesi kullanılacak, bu suretle çârgâh perdesinde asma karar yapıldığında bu karar çârgâhlı olacaktır. Rast perdesinde de çârgâhlı bir kalış yapılabilir. Büyük formdaki eserlerde ise büselik makamının diğer özellikleri de gösterilebilir (bk. BÜSELİK).

Nota yazımında sabâ büselik makamının donanımı da sabâ gibi olup si için koma, re için bakiye bemollü yazılır, gerekli değişiklikler eser içinde gösterilir. Makam zaten geniş bir seyir alanına sahip ve çok çeşnili olduğu için ayrıca genişletilmemiştir. Makamın yeden perdesi sabâdan farklı olarak nîm-zirgüle (bakiye diyezli sol) perdesidir. Çünkü makam büselikle karar edecektir. Makamın dizisini meydana getiren sesler: Sabâ dizisi: Düğâh, segâh, çârgâh, hicaz, nîm-hisar, acem, gerdâniye, şehnaz veya dik-şehnaz, tiz segâh ve tiz çârgâh. Büselik dizisi: Düğâh, büselik, çârgâh, nevâ, hüseyinî, acem, gerdâniye ve muhayyer.

Sabâ-büselik makamının seyrine sabâ makamı ile durak veya güçlü civarından başlanır. Sabâ makamının özellikleri gös-

terilerek ve gerekli asma kararlar yapılarak dolaşıldıktan sonra sabâ gibi çârgâh perdesinde zirgüleli hicaz çeşnisiyle yarım karar yapılır. Yine karışık gezinilip düğâh perdesinde sabâ makamı sona erdirilir. Buradan büselik dizi veya beşlisine geçilerek bu dizi veya beşlide de gezinildikten sonra nihayet büselik dizi veya beşlisiyle düğâh perdesinde nîm-zirgüle yeden perdesi de kullanılarak tam karar yapılır (diğer özellikler için bk. SABÂ).

Hamâmîzâde İsmâil Dede Efendi'nin zencir usulünde, "O nahl-i bâğ-ı devlet aman aman geliyor", ağır çenber usulünde, "Yâr ile âteş-mekân olsam da gülşendir bana" mısralarıyla başlayan besteleriyle, "Reng-i ruh-i dildârı tebâh eyledi bülbül" mısraıyla başlayan ağır semâisi ve, "Göz gördü gönül sevdi seni ey yüzü mâhım" mısraıyla başlayan yürük semâisi; Enderunlu Hâfiz Hüsnü Efendi'nin düyek usulünde, "Düş-tü gönülüm sen gibi bir zâlîme" mısraıyla başlayan şarkısı ve Hamâmîzâde İsmâil Dede Efendi'nin ikinci selâmdan sonra kendi bestelediği nevâ âyiniyle devam eden Mevlî âyini bu makamın örnekleri arasındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hâşim Bey, *Musikî Mecmuası*, İstanbul 1280, s. 34; Suphî Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1933-40, I, 206-208; IV, 262; Hüseyin Sâdeddin Arel, *Türk Musikîsi Nazariyatı Dersleri* (haz. Onur Akdoğu), Ankara 1991, s. 269; İsmail Hakkı Özkan, *Türk Musikîsi Nazariyatı ve Usûl-leri Kudüm Velveleleri*, İstanbul 2006, s. 412.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

SABÂ-ZEMZEME

(صبا زمزمه)

«Türk musikisinde bir birleşik makam.»

Türk musikisi makamları arasında "büselikliler" ve "kürdîliler" genel adı altında düğâh perdesinde karar eden iki grup makam vardır. Bunlardan büselikliler grubun-

da, bir makamın sonuna yani karar kısmına yerindeki büselik makamı dizisi veya beşlisi (hatta dörtlüsü) eklenmek suretiyle karar ettirilir. Kürdîliler grubunda ise yine bir makamın sonuna bu defa yerindeki kürdî dizi veya beşlisi (hatta dörtlüsü) eklenerek karar verilir. Bu makamlar asıl makama bağlıdır; sadece kararları asıl makamdan farklı, yani büseliklilerde büselikle, kürdîlilerde kürdî ile karar ederler. Bunlar asıl makamın adının sonuna büseliklilerde "büselik", kürdîlilerde "kürdî" adı eklenerek adlandırılır: Hisar-büselik, nevâ-büselik, sabâ-büselik, acem-kürdî, muhayyer-kürdî, nevâ-kürdî gibi. Sabâ-zemzeme makamı da sonuna kürdî eklenen makam grubundan olup düğâh perdesinde karar eder. Bu makamın diğer adı sabâ-kürdîdir. Abdülbâki Nâsır Dede'nin terkipler arasında "zemzeme" adıyla zikrettiği bu makam sabâ makamı gibi çıkıcı veya çıkıcı-inici seyir özelliğine sahip olup dizisi sabâ makamı dizilerine yerinde kürdî dizisi, beşlisinin (hatta dörtlü ve üçlüsü) eklenmesinden meydana gelmiştir.

Sabâ-zemzeme makamının güçlüsü de sabâ makamı gibi çârgâh perdesidir ve bu perdede zirgüleli hicaz çeşnisiyle makamın yarım kararı yapılır. Makamın asma kararları sabânın asma kararlarıdır. Bunlar (fazla ısrar etmemek kaydıyla) gerdâniyede hicazlı, acemde nirkizli, dik-hisarda hüzzamlı asma kararlarla segâhtaki çeşnisiz asma kararlarıdır. Ancak sabâ-zemzeme makamında sabânın durak perdesi de bir asma karar perdesine dönüşmüştür. Çünkü makam kürdî ile tam karar edecektir. Dolayısıyla düğâh perdesinde de sabâ çeşnili asma karar yapılır. Bunların dışında kürdî perdesinde çeşnisiz ve rast perdesinde büselik çeşnili asma kararlar da ya-